

Пуліна Вікторія

ORCID 0000-0002-3412-877X

Кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії та культурології,
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка
(Чернігів, Україна) E-mail: dezi67@ukr.net

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИКЛАДАННЯ КУРСУ «УКРАЇНЬСЬКА КУЛЬТУРА: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИЙ КОНТЕКСТ»

У статті окреслюються концептуальні моменти викладання курсу «Українська культура: європейський цивілізаційний контекст» для здобувачів вищої освіти. Увага акцентується на методологічних аспектах викладання зазначеного курсу, через введення української культури в європейський цивілізаційний простір. Розкриваються перспективи застосування компаративного аналізу, що виявляє нові можливості для ґрунтовного осмислення її сутнісних основ.

Мета статті – окреслити методологічні основи авторського викладання курсу «Українська культура: європейський цивілізаційний контекст», що відкриває нові перспективи на шляху до самоідентифікації, та самовизначеності у світовому культурному просторі.

Методологія дослідження. Для досягнення поставленої мети застосовується системний підхід, де українська культура усвідомлюється як частина світового культурного простору, але увага акцентується на її феноменологічних основах, які мають певні ознаки, що набули статусу феномену української культури. Саме виявлення шляхів до явлення феномену української культури як такого, через звернення до історико-культурних впливів, відлуння культурних виявів інших культур, трансформація чужого в своє, чи навпаки, і нарешті визначення сутнісного зв'язку з європейським цивілізаційним простором.

Наукова новизна дослідження полягає в спробі вироблення та обґрунтування власного підходу до викладання курсу «Українська культура: європейський цивілізаційний контекст», що може стати кроком до самоусвідомлення та самоідентифікації.

Висновки. У ході дослідження авторка дійшла висновку, що окреслені методологічні основи викладання курсу «Українська культура: європейський цивілізаційний контекст» дають можливість усвідомлення її в системному полі світової (європейської) культури в якому українська культура виявляє власну феноменальність, але має певні культурні орієнтири, так звані вектори тяжіння, що долучають українську культуру до європейського цивілізаційного простору.

Ключові слова: методологія, українська культура, феномен пограниччя, європейський контекст, європейський цивілізаційний простір.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими або практичними завданнями. Останнім часом актуалізується питання самоідентифікації української культури. Відповідно запитів, вища школа трансформує свої освітні програми, оскільки сучасна освітня система не є сталою. Так, тепер українська культура осмислюється як частина світового культурного процесу, породжуючи нове розуміння її сутнісних характеристик. «Хто ми є?», «Яке наше місце в світовій культурі?», «Яке місце займає українська культура в європейському просторі?», «Чи є сенс взагалі шукати в українській культурі європейськість?» – ці питання постали перед науковцями і педагогами. Освітній процес у вищій школі передбачає вироблення певної методологічної основи курсу, що може бути плідним у вирішенні поставлених питань.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Ставлячи за мету розгляд методологічних аспектів викладання курсу «Українська культура: європейський цивілізаційний й контекст» перш за все слід звернути увагу на факт наявності в освітньому просторі курсів, дотичних до цієї проблематики. Слід зазначити, що останнім часом більшість вищих навчальних закладів мають у своїх освітніх програмах курс української культури. Причому відстежується акцентування на розгляді української культури саме в європейському контексті. Назви варюються: «Україна в європейській історії та культурі», «Українська культура в європейському вимірі», «Україна в контексті історичного розвитку Європи», «Україна в

європейському історичному та культурному контекстах» тощо. Так було видано низку підручників, де українська культура розглядається як частина європейського простору. Аналізуючи існуючу учбову літературу, слід наголосити, що не зважаючи на традиційні тенденції викладу матеріалу, чітко простежуються авторські підходи до формування цих курсів. Так у 2007 році світ побачила книга «Українська культура в європейському контексті» низки авторів – Ю.П. Богущий, В.П. Андрущенко, Ж.О. Безвершук, Л.М. Новохатько, де розвиток української культури представлений у нерозривному зв'язку з духовними надбаннями народів Європи [8]. В зазначеній роботі увага акцентується на взаємозбагаченні культур та загально цивілізаційному поступі. Автори частково відходять від традиційного викладу матеріалу за хронологічним принципом, заміщуючи виявлення певних проблемних питань, які є дотичними до європейського культурного простору. Виділяючи значимі культурні реалії європейського простору, автори накладають їх на знакові моменти української культури, що дає можливість зануритися у сутність явищ та її проявів. Досить інформативним є аналіз соціокультурної реальності на межі тисячоліть, де представлено сучасні культурні практики, що виводить аналіз української культури на практичний рівень. Тут вона постає не як щось абстрактне, а реальне в усіх її наявних проявах сучасного життя.

Серед науковців, що виходили на проблему розгляду української культури з позиції європейськості слід назвати, також, Ю.І. Терещенко, що осмислює українську історію крізь призму світу європейського [5]. Автора турбує проблема соціокультурної і політичної орієнтації України. Він шукає спільне і відмінне в культурних процесах країн Західної Європи та України і доходить висновку про самобутність власного історико-культурного розвитку, в який органічно вписалися досягнення західноєвропейської цивілізації.

Вагомий внесок у розвиток питання про цивілізаційну визначеність української культури зробили члени авторського колективу монографії «Україна в Європі: пошуки спільного майбутнього» під керівництвом А.І. Кудряченко [6]. Згодом вийшла друком трилогія монографій під спільною назвою. В ній наголошується на цивілізаційній і історичній самодостатності та відкритості української культури.

О.К. Федорук звертається до проблем українського мистецтва, яке розглядає в європейському контексті. Його погляд на українське бароко крізь призму європейського пояснює певні процеси формування української національної культури. Дає можливість знайти спільне і відмінне [9].

Дипломатія на «межі світу» осмислюється такими науковцями, як В. Смолій, В. Степанков, В. Горобець, Т. Чухліб [4]. Серед роздумів про сутність дипломатії, присутній досить ґрунтовний вихід на осмислення самобутніх основ української культури та європейських впливів на неї.

Серед зарубіжних авторів слід відзначити українського та американського історика, професора кафедри української історії у Гарвардському університеті С.М. Плохія. Його наукова праця «Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності» є яскравим прикладом осмислення української культури як такої, що лежить на межі світів [3]. Його «теорія фронтіру» може бути цінним методологічним поштовхом на шляху до розуміння сутності української культури як такої.

Щодо досліджень з проблем методології в культурології, досить структуровано описується феномен багатоманітності культур і виділяються характерні ознаки різних моделей культури Б.О. Парахонським, що може стати у пригоді при окресленні методологічних основ курсу де українська культура розглядається з позиції європейськості [2].

Мета статті – окреслити методологічні основи авторського викладання курсу «Українська культура: європейський цивілізаційний контекст», що відкриває нові перспективи на шляху до самоідентифікації, та самовизначеності у світовому культурному просторі.

Висвітлення процедури теоретико-методологічного та/або експериментального дослідження із зазначенням методів дослідження. Для досягнення поставленої мети застосовується системний підхід, де українська культура усвідомлюється як частина світового культурного простору, але увага акцентується на її феноменологічних основах, які мають певні ознаки, що набули статусу феномену української культури. Саме виявлення шляхів до явлення феномену української культури як такого, через звернення до історико-культурних впливів, переломлення культурних виявів інших культур, трансформація чужого в своє, чи навпаки, і нарешті визначення сутнісного зв'язку з європейським культурним простором.

Виклад основного матеріалу. Досить поширеним у вітчизняних вищих навчальних закладах є освітній компонент, який розглядає Українську культуру, крізь призму європейського культурного простору. Про що свідчить проведений аналіз досліджень і публікацій. Причому пропонуються, як зазначено вище, різні назви курсів, різні підходи і варіанти осмислення. Хоча мета по суті одна – ґрунтовне осмислення української культури через включення її у світовий (європейський простір). Так, у якості прикладу можемо взяти курс, що викладається у Волинському національному університеті імені Лесі Українки, є обов'язковим освітнім компонентом і має назву «Україна в європейському та культурному контекстах». Заявлена мета – це формування системного уявлення про історію та культуру України у нерозривному зв'язку з європейським історико-культурним простором. Автори курсу В. Денисюк та В. Пришляк наголошують на переосмисленні перебігу політичних, соціально-економічних та культурних процесів в Україні в європейському контексті [1]. Враховуючи те, що ми розробляли курс як освітній компонент для студентів-культурологів та філософів, відповідно постало завдання вироблення певної методологічної основи курсу, яка б задовольнила потреби студентів зазначених спеціальностей. Так, найбільш вдалою, на нашу думку, назвою курсу, яка б відповідала поставленій меті

могла бути «Українська культура: європейський цивілізаційний контекст». Вона є досить місткою і передбачає не лише історичний і культурний контексти, а і філософський і культурологічний. Чи є доречним розглядати українську культуру саме в такому аспекті. Розгляд української культури в європейському контексті розширює горизонти осмислення української культури.

Пропонується два варіанти викладання курсу, відповідно дві методологічні основи. Перший варіант базується на міждисциплінарному, історико-культурному та наративному підходах до вивчення української культури. Він включає в себе не лише передачу фактологічного матеріалу, а і формування цілісного ставлення до культури як до системи смислів символів і практик, які в свою чергу формують національну ідентичність. Для уникнення ізоляціонізму українська культура інтегрується в ширший європейський контекст. Методологія викладання має поєднувати наративну (оповідальну) стратегію з аналізом культурних практик, це сприятиме «зануренню» в культуру. В рамках цього методологічного підходу слід зазначити інтердисциплінарність як певний ключ до розуміння. Поєднання історії, літератури, філософії, мистецтвознавства. Так культура предстає не як набір фактів, а як живий досвід. Щодо європейського контексту, то він осмислюється не просто як тло, а як простір взаємодії. Неодноразово ми, на жаль, стикалися з фактом відчуття меншовартості української культури в її намаганнях наблизитися до європейської. Але слід усвідомити власну значущість і цінність саме через взаємодію, що мала свої унікальні результати. Приладом може бути звернення до західноєвропейського та українського бароко. Осягнення його сутнісних основ та вихід на національні особливості, зіставлення яких допомагає виявити своєрідність вияву барокової культури у різних національних традиціях, приводить до розширення горизонтів від мистецького стилю до універсального мислення у вітчизняному культурному просторі. Фіксується факт не тільки існуючих європейських впливів на українську культуру, а й навпаки – коли українська культура виступає чинником європейської.

Серед методичних інструментів, що можуть сприяти досягненню поставленої мети курсу слід назвати: 1 – використання цифрових джерел (музеї, онлайн виставки, архівні матеріали); 2- медіа та кіно; 3 – проектне навчання (створення культурних мап, порівняльно-аналітичних описів, цифрових виставок, культурних паралелей); 4 – моделювання дискусій і творчих завдань.

Ця методологія є гнучкою, міждисциплінарною і діалогічною. Вона сприятиме усвідомленню студентами культурної спадщини України як складника європейської цивілізації.

Другий варіант викладання курсу «Українська культура: європейський цивілізаційний контекст» дозволяє підняти її на рівень універсального гуманітарного дискурсу, що стане у пригоді майбутнім фахівцям з культурології та філософії. Тут українська культура осмислюється як феномен пограниччя, що вимагає філософського осмислення меж культурної ідентичності в європейському контексті. Значний внесок у розвиток такого погляду на українську культуру, як зазначалося раніше зробив С. Плохій [3]. Він задається питанням – Чому події в Києві впливають на міжнародні відносини? Відповідно предметом його осмислення стає взаємодія українського світу із зовнішнім. Саме це формує завдання розгляду української історії і культури в контексті історії Східної Європи. На його думку Україна є результатом взаємодії двох рухомих фронтів. З однієї сторони це межі євразійського світу і східноєвропейського лісостепу, з іншої це демаркаційна лінія між східною і західною гілкою християнства. С. Плохій наголошує на багатовіковому процесі рухливості цих фронтів, який і «обумовив появу унікального культурного простору і заклад основи сучасної української ідентичності» [3]. Назва його праці «Брама Європи» є метафоричною. Ця метафора є досить красномовною для вибору назви і стратегії нашого курсу, оскільки без Європи не можна зрозуміти історію та культуру України, як і без України – історію і культуру Європи. І тут не йдеться про те, хто був культурним піонером, а йдеться про постійні впливи і взаємодію. В цьому українська культура є унікальною, її пограничний статус не є принизливим, чи меншовартісним, а, навпаки, таким, що розкрив горизонти формування, сформував власні ментальні структури, які є стійкими і одночасно динамічними. Потенціал української культури є невичерпним, саме він забезпечує неабияку здатність до виживання і відтворення.

Серед можливих методологічних основ курсу «Українська культура: європейський цивілізаційний контекст» слід зазначити: феноменологію культури, герменевтику, філософію діалогу, цивілізаційну типологію, де культура осмислюється як філософський об'єкт (визначення, смисли і символи).

Вище зазначена «теорія фронтиру» є осмисленням української культури в межах феноменологічного підходу. Тут українська культура розглядається як феномен між периферією і центром, визначаються межі культурної ідентичності. Усвідомлюється вічна дихотомія – свій-чужий та її особливе маркування в українській культурі. Вирішується питання: чи можлива «європейскість» на периферії Європи?

Розглядаючи українську культуру як філософський об'єкт окреслюються напрямки її осмислення. Доречним може бути звернення до європейської філософської традиції розуміння культури та розгляд культури як системи смислів і символів. В цьому контексті особливе значення надається діалогу культур, який стає певною методологічною рамкою.

Методологічною стратегією викладання курсу «Українська культура: європейський цивілізаційний контекст» може бути:

- викладання курсу як філософський акт інтерпретації та діалогу;
- курс може бути представлений як лабораторія культурного самопізнання, а не лише передача знань;

– особливого значення набуває осмислення культурних текстів (герменевтична практика), включаючи фольклор, літературу, архітектуру, образотворче мистецтво тощо.

Серед практичних прикладів такої стратегії викладання курсу може бути аналіз творчості Лесі Українки як приклад європейського мислення межі. Людина як межа між частковим і Єдиним, одиничним і над індивідуальним. Звідки і трагізм, нове осмислення свободи та аналітика культури, як прояв неоромантичних тенденцій. Також плідним може бути звернення до загально-культурного значення освітньої діяльності Києво-Могилянської академії, яка, по суті, була культурним містком. Про це свідчить наявність синтезу східної патристики та західного раціоналізму.

Філософський підхід до викладання української культури в контексті європейської може бути представлений і через приклад формування політичного міфу, який віддзеркалює європейські уявлення про свободу та зраду. Так образ Івана Мазепи постає у творчості західноєвропейських митців Байрона та Гюго, він же присутній і в українській культурі. Порівняння цих образів дає можливість розкриття деяких сутнісних основ культури, що виражені в політичному міфі.

Цікавим простором для усвідомлення української культури в європейському цивілізаційному контексті може бути образотворче мистецтво. Тут також, у пригоді можуть стати компаративні студії. Досить красномовним є порівняння творчого спадку Марії Примаченко та Анрі Руссо, як представників наївного мистецтва та фантазійного примітивізму; Казимира Малевича та Піта Мондріана, з їхнім супрематизмом, абстракціонізмом та нео-пластицизмом; Олександра Архипенка та Пабло Пікассо, як представників авангардизму та кубізму, експерименти з формою яких вражають.

Як бачимо, українська культура не потребує доказів «європейськості» – вона є простором осмислення, який має потенціал до філософської універсалізації.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Методологічні засади курсу «Українська культура: європейський цивілізаційний контекст» потребують комплексного підходу, в якому виявляється вся варіативність методології і виражається в поєднанні, міждисциплінарності, культурологічної і філософської рефлексії та критичного осмислення історико-культурних процесів. Українська культура розглядається як складова загальноєвропейського цивілізаційного простору з акцентом на її самобутність, діалогічність та історичну тяглість. Ефективне викладання цього курсу повинно ґрунтуватися на принципах проблемно-орієнтованого навчання, культурної ідентифікації та інтеграції ціннісних наративів. Це сприятиме формуванню цілісного уявлення про місце і роль української культури в європейському цивілізаційному просторі і забезпечить формування у студентів критичного мислення та здатності до усвідомленого культурного вибору в умовах викликів сучасності.

References

1. Денисюк В. І., Пришляк В. В. Україна в європейському історичному та культурному контекстах. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/21575> (дата звернення: 10.04.2025).
Denysyuk, V. I., Pryshliak, V. V. (2022) *Ukraine in yevropeiskomu istorychnomu ta kulturnomu kontekstakh*. [Ukraine in European historical and cultural contexts]. Retrieved from: <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/21575> [in Ukrainian].
2. Парахонський Б. Методологічні аспекти культурології. Магістеріум. Вип. 5. Культурологія. Київ: Стилюс, 2000. С. 4-11. URL: <https://surl.li/puxzmy> (дата звернення: 10.04.2025).
Parakhonskyi, B. (2000) *Metodolohichni aspekty kulturolohii* [Methodological aspects of cultural studies]. Magisterium [Magisterium]. 5. Kulturolohiia. Kyiv: Stylos. 4-11. Retrieved from: <https://surl.li/puxzmy> [in Ukrainian].
3. Плохий С. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності. Харків: Книжковий клуб «КСД», 2016.
Plokhii, S. (2016) *Brama Yevropy. Istoriiia Ukrainy vid skifskykh voien do nezalezhnosti* [Gateway to Europe: History of Ukraine from the Scythian Wars to Independence]. Kharkiv: Knyzhkovyi klub «KSD». [in Ukrainian].
4. Смолій В., Степанков В., Горобець В., Чухліб Т. Дипломатія на «межі світу»: міжнародні відносини та зовнішня політика Української держави (XVII ст. – 1750-ті рр.): посібник. Київ: Вид-во «AMENHOTEP», 2016. URL: <https://www.academia.edu/23729857/> (дата звернення: 10.05.2025).
Smolii, V., Stepankov, V., Horobets, V., Chukhlib, T. (2016) *Dyplomatiia na «mezhi svitu»: mizhnarodni vidnosyny ta zovnishnia polityka Ukrainskoi derzhavy (XVII st. – 1750-ti rr.)*. [Diplomacy on the "border of the world": international relations and foreign policy of the Ukrainian state (17th century – 1750s)]: posibnyk. Kyiv: Vyd-vo «AMENHOTEP». Retrieved from: <https://www.academia.edu/23729857/> [in Ukrainian].
5. Терещенко Ю. Україна та Європа: нарис історії від найдавніших часів до початку XIX ст. Київ: Темпора, 2024. 892 с.
Tereshchenko, Yu. (2024) *Ukraine ta yevropa: narys istoriyi vid naydavnishykh chasiv do pochatku XIX st.* [Ukraine and Europe: a history sketch from ancient times to the beginning of the 19th century]. Kyiv: Tempora. 892. [in Ukrainian].

6. Україна в Європі: пошуки спільного майбутнього: колективна монографія / наук. ред. А. І. Кудряченко. Київ: Фенікс, 2009. 544 с.
Ukraine v Yevropi: poshuky spilnoho maibutnoho (2009) [Ukraine in Europe: searches for a shared future]: kol. monohrafiia / nauk. red. A. I. Kudriachenko. Kyiv: Feniks. 544. [in Ukrainian].
7. Україна в контексті історичного розвитку Європи: підручник / за ред. С. Костилюєвої. URL: <https://surl.li/filcmi> (дата звернення: 20.04.2025).
Ukraine v konteksti istorychnoho rozvytku Yevropy (2021) [Ukraine в Context of European Historical Development] [Elektronnyi resurs]: pidruchnyk / za red. S.O. Kostylievoi. Retrieved from: <https://surl.li/filcmi> [in Ukrainian].
8. Українська культура в європейському контексті / Ю.П. Богуцький, В.П. Андрущенко, Ж.О. Безвершук, Л.М. Новохатько. Київ: Знання, 2007. 679 с.
Ukrainska kultura v yevropeiskomu konteksti (2007) [Ukrainian Culture in the European Context.] / Yu.P. Bohutskyi, V.P. Andrushchenko, Zh.O. Bezvershuk, L.M. Novokhatko. Kyiv: Znannia. 679. [in Ukrainian].
9. Федорук О.К. Українське барокко та європейський контекст. Боева С.Ю., Бузань В.Ю., Кізлова А.А. Україна в контексті історичного розвитку Європи: підручник. Київ: Арт Економі, 2021. 306 с. URL: <https://ela.kpi.ua/items/62bb06be-5af6-41cc-b09f-41f0ae3f0b21> (дата звернення 10.05.2024 р.).
Fedoruk, O.K. (2021). Ukrainske barokko ta yevropeiskyi kontekst. [Ukrainian Baroque and European Context]. Boieva, S. Yu., Buzan, V. Yu., Kizlova, A. A. Ukraina v konteksti istorychnoho rozvytku Yevropy: pidruchnyk [Ukraine in the context of the historical development of Europe: a textbook]. Kyiv: Art Ekonomii. 306. Retrieved from: <https://ela.kpi.ua/items/62bb06be-5af6-41cc-b09f-41f0ae3f0b21> [in Ukrainian].

Pulina Victoriia

ORCID 0000-0002-3412-877X

Doctor of Philosophy

Associate Professor of Department of Philosophy and Cultural Studies

T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»

(Chernihiv, Ukraine) E-mail:dezi67@ukr.net

METHODOLOGICAL ASPECTS OF TEACHING THE COURSE «UKRAINIAN CULTURE: EUROPEAN CIVILIZATION CONTEXT»

The article outlines the conceptual aspects of teaching the course «Ukrainian Culture: European Civilizational Context» for higher education students. Attention is focused on the methodological aspects of teaching the specified course, through the introduction of Ukrainian culture into the European civilizational space. Prospects for the application of comparative analysis are revealed, which reveals new opportunities for a thorough understanding of its essential foundations.

***The purpose of the article** is to outline the methodological foundations of the author's teaching of the course «Ukrainian Culture: European Civilizational Context», which opens up new prospects on the path to self-identification and self-determination in the world cultural space.*

***Research methodology.** To achieve the set goal, a systematic approach is used, where Ukrainian culture is perceived as part of the world cultural space, but attention is focused on its phenomenological foundations, which have certain features that have acquired the status of a phenomenon of Ukrainian culture. It is the identification of ways to the manifestation of the phenomenon of Ukrainian culture as such, through appeal to historical and cultural influences, echoes of cultural manifestations of other cultures, transformation of something foreign into something our own, or vice versa, and finally the determination of the essential connection with the European civilizational space.*

***The scientific novelty** of the study lies in the attempt to develop and substantiate one's own approach to teaching the course «Ukrainian Culture: European Civilizational Context», which can become a step towards self-awareness and self-identification.*

***Conclusions.** During the study, the author came to the conclusion that the outlined methodological foundations of teaching the course «Ukrainian Culture: European Civilizational Context» make it possible to realize it in the systemic field of world (European) culture in which Ukrainian culture reveals its own phenomenality, but has certain cultural landmarks, the so-called vectors of attraction, which connect Ukrainian culture to the European civilizational space.*

***Keywords:** methodology, Ukrainian culture, borderland phenomenon, European context, European civilizational space.*

Стаття надійшла до редакції 14.05.2025

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор Т.В. Янченко